

Koi Gyula¹

CONCHA GYŐZŐ ELMÉLETE A HATALOMMEGOSZTÁSRÓL²

Győző Concha's Theory on the Separation of Powers

Dr. Koi Gyula, PhD, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Közigazgatási Kar, Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Intézet; tudományos munkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Piacgazdaság Polgári-, Büntető-, és Közigazgatási Jogi Garanciái Kutatásának Osztálya, Közigazgatási Jogi Kutatócsoport, koi.gyula@uni-nke.hu

E tanulmány Concha Győző, a német típusú alkotmánytan (Verfassungslehre) és közigazgatástan (Verwaltungslehre) egyik legfontosabb hazai művelője két fontos munkája tükrében kíván bemutatni egy atipikus hatalommegosztás elméletet. A dolgozat a témakör legnagyobb hatású elméleteinek egyes általános kérdéseit kívánja bemutatni elsőként (az angol Locke, Blackstone; a francia és francia svájci Montesquieu, Vattel, Constant, Berriat Saint-Prix; illetve a német Mohl, Stein és Gneist tevékenységét illetően), és figyelmet fordít a hatalommegosztás egyes kérdéseire, valamint etimológiai problémáira az eltérő nagy és kevésbé jelentékeny jogi kultúrákban (latin politica trias; angol separation of powers; francia séparation de pouvoirs; német Gewaltenteilung, valamint Gewaltentrennung [a második kifejezés az osztrák és svájci német jogi nyelvben használatos]; olasz separazione dei poteri; spanyol separación de poderes; portugál separação de poderes; illetőleg a román separația puterilor; továbbá az orosz разделёние власте́и (razdelenije vlastej) egyaránt. A cikk az etimológia, a fogalomtörténet (Begriffsgeschichte), az eszmetörténet (Ideengeschichte), valamint a szokásos jogdogmatikai (Rechtsdogmatik) elemzés eltérő módszertanait alkalmazza. Az esszé bemutatja Concha Győző munkásságának főbb jellemzőit. Írásunk

¹ A 2016. november 1–25. között írt, korábban publikálatlan kézirat jelentősen bővített, átfogóan kiegészített és átdolgozott, véglegesen 2019. január 30-án lezárt változata. Konferencialóadás formájában az írás egy kezdeti változata az NKE Molnár Tamás Kutatóközpont által rendezett 2016. november 25-i A hatalommegosztásos eszmerendszer elnevezésű tudományos szimpozionján hangzott el.

² A kézirat az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete Közigazgatási Jogi Kutatócsoportján belül a *magyar jogrendszer reakcióképessége 2010–2018* elnevezésű NKFIH kutatási főirány (2018–2021) keretében készült.

egybeveti a *Politika: Alkotmánytan/Közigazgatástan különféle kiadásokban fellelhető, hatalommegosztás tematikájú eltérő szövegváltozatait (1891, 1893, 1895/1905), valamint rövidebb, Az államhatalmak megosztásának elvei (1892) című munkáját. Véggöveketzetésünk szerint Concha kárhoztatta (kritikával illetve) a hatalommegosztással foglalkozó zavaros német jogirodalmat (és olykor a francia irodalmat is), és saját elméletét Stein teóriájának erősen módosított, a magyar történeti alkotmány (közjog) korábbi fejleményeire támaszkodó inventív változataként építette ki.*

KULCSSZAVAK:

alkotmánytan, eszmetörténet, etimológia, francia alkotmányjog, hatalommegosztás, komparatiztika, közigazgatástan, német alkotmányjog, Rechtsstaat, Rule of Law

*This paper tries to present a theory of separation of powers that is not typical in the mirror of two important works of the one of the most important Hungarian scholars of German type constitutional theory (Verfassungslehre) and administration theory (Verwaltungslehre), Győző Concha. The study presents some general questions and the most influential theories of the topic (the British Locke, Blackstone; the French and Swiss–French Montesquieu, Vattel, Constant, Berriat Saint-Prix; the German Mohl, Stein, and Gneist, too) and pays attention to the etymological problems and question of separation of powers in the different major and less major legal cultures (Latin politica trias; English separation of powers; French séparation des pouvoirs; German Gewaltenteilung, and Gewaltentrennung (the second version in Austria and German-speaking territories of Switzerland); Italian separazione dei poteri; Spanish separación de poderes; Portuguese separação de poderes; just as the Romanian separația puterilor; and Russian разделение властеi (razdelenije vlastej), too. Our article applies various methodologies of etymology, conceptual history (Begriffsgeschichte), and history of ideas (Ideengeschichte), and a typical analysis of Legal Doctrines (Rechtsdogmatik). This essay demonstrates the most important characteristics of Győző Concha's life-work. Our paper compares the different variations of separation of powers related to adequate parts of Concha's *Politica: Constitutional Theory – Administration Theory* from 1891, 1893, and 1895/1905; and a shorter study entitled *The Principles of the Separation of Powers* (1892). We concluded that Concha criticised the mistakes of the confused separation of powers-related German legal literature (and sometimes the French one, too), and constructed his own theory of a strongly modified, inventive (original) version on Stein's theory, based on the previous antecedents of the Hungarian Historical Constitution (and constitutional law).*

KEYWORDS:

administration theory, comparatistics, constitutional theory, etymology, French Constitutional Law, German Constitutional Law, history of ideas, Rechtsstaat, the rule of law, separation of powers

1. ELŐZETES FOGALMI KÉRDÉSEK ÉS SZAKIRODALOM

A hatalommegosztás modern (újkori és jelenkori) eszmerendszere egy sokágú gyökér képét vetíti elénk. Csak röviden utalva érdemes itt felsorolni pár klasszikus eszmetörténeti támpontot. Az újkori tudományos viták angol *Rule of Law* jelentette kiindulópontjai John Locke (1632–1704) munkásságára utalnak vissza.³ Ez a *King in Parliament* elv és a föderatív hatalom angolszász bázisú világa, a *splendid isolation* alkotmányjogias szegmента. Olyan fogalmakat használ, mint *representative government* vagy *ruling power*. Valamelyest William Blackstone alapműve is világot vet az eszmerendszere,⁴ de majd a német Rudolf Gneist mutat rá arra, hogy lehetséges akár az is, hogy az angol eszmék körében az angol alkotmányjog tételei a külhoni jogtudósok számára csupán William Blackstone (1723–1780), először 1765-ben megjelent angol jogi alapműve által váltak hozzáférhetővé. A francia „orákulum”, Charles Montesquieu (1689–1755) műve a maga hatalmi triászával – az elmélet legismertebb manifesztációjaként – azonban már 1748-ban megjelent, és e műben a maga teljességében igyekezett elemezni a korábbi hatalomkoncepciókat.⁵ Bár tény, hogy Montesquieu angol elveket továbbfejlesztő gondolatiságát a mélység tekintetében olykor viták övezik. Emerich (Emer) de Vattel (1714–1767) svájci franciaként dolgozta ki az alkotmányozó hatalom (*pouvoir constituant*) elméletét (a diplomáciai védelem nemzetközi elve mellett).⁶ A következő állomás szintén a francia nyelvű, ám svájci területen megfogant jogi kultúrkörből a semleges hatalom (*pouvoir neutre*) elmélete, Benjamin Constanttól (1767–1830),⁷ aki még sokban a William Blackstone-i gondolatiságig nyúlik vissza. Figyelemreméltók a Concha által is vizsgált Joseph Fiévée (1767–1839), valamint Jacques Berriat-Saint Prix (1769–1845) megfigyelései is. A francia konstitucionalizmus ellentétéként szánt német jogállam (*Rechtsstaat*) eszmeisége Robert von Mohltól (1799–1875)⁸ Lorenz Steinon (1815–1890)⁹ keresztül Rudolf Gneistig (1816–1895)¹⁰ vezet. A német út

³ LOCKE, John (1690): *Two Treatises of Government: In the Former, the False Principles, and Foundation of Sir Robert Filmer, and His Followers, Are Detected and Overthrown. The Latter Is an Essay Concerning the True Original, Extent, and End of Civil Government*. London, Awansham Churchill. 132–153.

⁴ BLACKSTONE, William (1765): *The Commentaries on Laws of England*. Oxford, Clarendon Press.

⁵ A kötet első megjelenésekor (1748) a címben a mai helyesírás szerinti „lois” helyett a régies helyesírású „loix” szóalak állt. A filológiailag és bibliográfiailag pontos címléírás: MONTESQUIEU, Charles-Louis Secondat (1748): *De l'esprit des loix I.–II.* Genf, Barillot et Fils. 522., 564. Hozzá kell tenni, hogy Montesquieu 1749-ben javított kiadást tett közzé, amely hamar népszerű lett.

⁶ VATTEL, Emerich de (1758): *Est-il permis en certaines circonstances d'attenter à la vie du chef de l'État? Dialogue*. Paris, Rey et Gravier.

⁷ CONSTANT, Benjamin (1796): *De la force du gouvernement actuel de la France et de la nécessité de s'y rallier*. Paris, Flammarion.

⁸ MOHL, Robert von (1832): *Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates I.–II.* Tübingen, Laupp.

⁹ Stein hét (alkötetekkel együtt nyolc) kötetes fő művének érdekfeszítő részlete: STEIN, Lorenz (1869): *Die Verwaltungslehre II. Die Selbstverwaltung und ihr Rechtssystem. Mit Vergleichung der Rechtszustände, der Gesetzgebung und Literatur in England, Frankreich und Deutschland*. Stuttgart, Cotta. 292–300.

¹⁰ GNEIST, Rudolf (1872): *Der Rechtsstaat*. Berlin, Julius Springer. IV., 202.; Első magyar kiadása: GNEIST, Rudolf (1875): *A jogi állam*. Budapest, MTA. 275. Reprint kiadása előtanulmánnyal (Varga Zs. András) és életrajzzal

a *Rechtsstaat* fogalmi bizonytalanságai miatt a 19–20. század fordulójáig számos zavart lehetett érzékelni a hatalommegosztás felfogásában. Concha Győző alapvetően e nézeteket kritizálva, alapkérdéseket felvetve jut el Stein elméletének „javított kiadásáig”, számos érdekes kérdést és problémát megoldani kísérelve mindeközben.

Röviden itt utalunk arra, hogy Concha óta sok minden változott a hatalommegosztás elméleti felfogása terén, elég annak csupán szovjet elmélet általi tagadására utalni (a hatalomkoncentráció elvét tekintette már Joszif Sztálin [1878–1953] is a szovjet jog legnagyobb sajátosságának 1932-es művében), ahol „*a törvényhozó és a végrehajtó hatalom egyetlen organizációban olvad össze*”.¹¹ Ma a hatalommegosztásnak sok iránya él egymás mellett, számos különbséggel, de sok átfedéssel.

A hatalommegosztás szavunk fogalmi leegyszerűsítés, bizonyos értelemben a körülírás mellőzése szóösszevonás (szemantikai szimplifikáció) útján. Először is nem bármely hatalom tartozik ide, hanem klasszikus megfogalmazásban az államhatalom. Valamint nemcsak a „megosztás”, hanem az „elválasztás” kifejezés is használatban van. Ennek nyomán az államhatalmak (államhatalmi ágak) megosztása (elválasztása)¹² opciók használhatók a hatalommegosztás kifejezés teljesebb alakjaként. A fogalomban az államhatalmak (annak ágainak) korlátok közé szorítása, mint elvi mag, vagyis a hatalomkorlátozás különféle módjai rejlenek, így tehát a hatalommal történő visszaélés gátjául szolgál maga a *conceptus*.

Az idegen nyelvű ekvivalensek megvizsgálása is figyelmet érdemel. A latin *politica trias* kifejezésben a „hatalmi triász” rejlik. A kifejezés csupán fennállást igazol, de nem kíván megoldást kínálni sem elválasztás, sem megosztás formájában. Közelebb áll azonban a hazai fogalomhasználathoz az angol *separation of powers*. Hasonló nyelvi gondolkodást tükröz a francia *séparation des pouvoirs* (illetve az olasz *separazione dei poteri*, a spanyol *separación de poderes*, a portugál *separação de poderes*, valamint a román *separația puterilor*). Ezek mind az elkülönítést (szeparálást), vagyis elválasztást, *separatio*-t támasztják alá a hatalom, hatalmak vonatkozásában. A német nyelv esetében eltér a németországi, valamint az osztrák és a svájci szóhasználat. A németországi irodalom a *Gewaltenteilung*, míg az osztrák és a svájci dialektus a *Gewaltentrennung* kifejezést használja. Ritkán előfordul a *Gewaltengliederung* is. A *Gewalt* főnév egyfelől a hatalom (másfelől erő, harmadfelől erőszak,¹³ kényszer) jelentést hordozza. A *Teilung* az általános és a jogi értelemben vett megosztást is jelenti (például az örökség feletti osztozkodás, azaz a hagyatéék megosztása – *Teilung des Nachlasses*; illetve a kármegosztás *Teilung des Schadens* példák említhetők). A *Trennung* szó használata ennél már korlátozottabb. A szótagok elválasztása értelemben használják, jogi értelme pedig az ágytól és asztaltól való elválás (latinul *separatio a toro et*

(Koi Gyula): GNEIST, Rudolf (2018) [1875]: *A jogi állam*. (Varga Zs. András bevezető tanulmányával és Koi Gyula Gneist-életrajzával) Budapest, MTA. 275.

¹¹ STALIN, Josif Vissarionovič (1946) [1932]: *Вопросы ленинизма*. (*Voprosi Leninizma*). Moskva, Ogiz. 52–53.

¹² Magam a „hatalmi ágak szétválasztása” kifejezést kevésbé tartom szerencsés vagy sikerült szóalkotásnak.

¹³ Érdekes, hogy a japán nyelv a tüntetésekben alkalmazott erőszakra a *Gewalt* szó eljapánosításával képzett *gebaru* szót használja. A hatalom szót a *bōryoku* ekvivalens fejezi ki.

mensa) az az különélés, különválás, vagyis a házasság (házastársi jogok és kötelezettségek) lényeges tartalmának (jelentős részének) felfüggesztése (az együttélés szüneteltetésénél több) – *Trennung von Tisch und Bett*. A *Gliederung* szó tagoltságot, tagolást, tagolódást, tagozódást jelent, azaz a hatalom tagozódása a hatalommegosztás rokonszava. Az oroszban a *разделение властеи* (*razdelenije vlastej*)¹⁴ jelenti a hatalommegosztást. A *razdelit'* ige az elválasztani és a megosztani értelmet is hordozza. A *разделить наследство* (*razdelit' nasledstvo*) az örökség megosztását jelenti. A *vlast* szó nemcsak hatalmat, de hatóságot (sőt egyes kifejezésekben hatáskört) is jelent. Az idegen nyelvű ekvivalensek vizsgálata alapvetően egységes képet mutat. A latin más irányú gondolkodása mellett a német kissé eltérő (dialektológiai gyökerű) kettős fogalomhasználata „lóg ki” a sorból, míg a magyarban körülírásban és rövidebben is megjelenik a kifejezés, több módon is. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért (a véleményem szerint kissé pontatlan) hatalommegosztás kifejezéssel fogok hivatkozni a fogalomra.

A szakirodalom nyelvisége tekintetében gyakran ad eligazítást az a tény, hogy egy adott jogfogalmat melyik jogághoz tartozónak tekintenek. A jogági tudományművelés és a jogtudomány közismereti gerincét alkotó nem tételes jogi vagy tételes jogi jelleggel számon kért, ám nem élő jogi tárgyak esetében az adott területen irányadóként használt nyelvek eltérnek. (Itt most csak az euroatlanti jogi kultúrköröket vesszük figyelembe).¹⁵

¹⁴ Az orosz szavak közzététele során a Kniezsa-féle nemzetközi szlavisztikai átírást használjuk.

¹⁵ Tudva, hogy minden ilyen megállapításnak csak hozzávetőleges értéke lehet, az angol és a német a fő nyelv a főszövegbeli megszorításokkal az állam- és jogelmélet (vagy jogfilozófia, továbbá jogi alaptan vagy bevezetés a jogba diszciplínák és tantárgyak), valamint a büntető tudományok területén. Alapvetően ez igaz a közép-európai és kelet-európai alkotmányjogra, úgy azonban, hogy esetenként kiegészülhet a francia nyelvvel is a felsorolás. Az angol, a francia és a német nyelv az uralkodó a közigazgatási jog művelésében, úgy azonban, hogy az angolszász területen a közigazgatási jog külön jogágisága későbbi fejlemény, ám a tágabb értelemben közigazgatás-tudomány szervezés-vezetéstani megközelítését az angol nyelv dominanciája jellemzi, csekély német ellensúllyal. A klasszikus közigazgatási jog francia és német gyökerű. A két jogi kultúra egymásra hatása kezdettől fogva kimutatható. A civilisztikában is érezhető a három nagy nyelv hatása. Hasonló a helyzet az EU-jogban, valamint az európai (összehasonlító) jogtörténetben. Az angol és a francia nyelv az elsődleges a nemzetközi közjogban. Az olasz és a német nyelvű tudományművelés minősíthető legerősebbnek a római jog területén. A fenti felsorolás klasszikus euroatlanti (Európa és az USA, valamint Kanada, Ausztrália és Új-Zéland) helyzetet tükrözi, és többé-kevésbé érvényesül Afrika vonatkozásában is. Eltéréseket valamelyest Ázsia területe mutat. A keleti kereszténység jogát példának okáért főként német (valamint olasz) és csak kisebb részben angol nyelvű szakirodalmak tárják fel. Angol és német nyelvű az ókori keleti jogok, az iszlám jog nemzetközi irodalma. A hindu jog és a japán jog estében az angol a *lingua franca*. A kínai jog vonatkozásában – saját megfigyelésem szerint – az angol nyelv dominanciája mellett főleg korábról igen erőteljes a francia *magnum opusok* száma. (Erre René David és Henri Maspero, továbbá a magyar származású, és francia, angol és német nyelven is publikáló Étienne (Stefan) Balazs a példa, míg a német szerzők általános és történeti sinológiában dominánsabbak). Angol nyelven publikált jogi sinológiai témákról a magyar gyökerű Laszlo Ladany. Hagyományosan erős az orosz sinológia is (elég itt arra a tényre utalni, hogy a legnagyobb kínai kétnyelvű szótár kínai–orosz nyelvpárú), így az orosz jogi sinológia tanulmányozása is haszonnal kecsegtetne, mivel az orosz kutatók kevésbé szoktak angol vagy más idegen nyelven publikálni.

Az ázsiai helyzetre: JANY János (2016): *Jogi kultúrák Ázsiában. Kultúrtörténet, jogtudomány, mindennapok*. Budapest, Typotex. 10–32., 672–705.; A legnagyobb kínai–más nyelvű szótár: OSANIN, Ilja Mihajlovič szerk. (1983–1984): *Большой китайско-русский словарь по русской графической системе в 4 томах. Около 250 000 слов и выражений I-IV. (Bolšoj kitajsko-russkij slovar' po russkoj grafičeskoj sisteme v 4 tomah. Okolo 250 000 slov vyraženij I-IV.)*. Moskva, Akademii Nauk SSSR – Glavnaja Redakcija Vostočnoj Literatury. 552.,

A szakirodalom sajátossága, hogy a témakört különféle alkotmányjogi és politikaelméleti munkákban fejtik ki. Az relatíve nem túl gyakori vállalkozás, hogy valaki kifejezetten, külön a hatalommegosztásnak szenteljen monográfiát (vagy tanulmánykötetet). Emiatt az ilyen irányú munkákat érdemes külön is kiemelni. E körben angol,¹⁶ francia,¹⁷ német,¹⁸ magyar¹⁹ nyelvű források említhetők (a szakirodalmakat időrendben soroltuk fel).

2. CONCHA GYŐZŐ MUNKÁSSÁGÁNAK NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Concha Győző (1846–1933) a dualizmus korának és a Horthy-korszak első felének első számú közjogásza volt, aki a közigazgatási jog és a közigazgatástan mellett az alkotmányjognak és az alkotmánytannak is jelentős művelője volt.²⁰ Ekkor, a dualizmus idején volt a vertikális hatalommegosztás magyarországi kialakulásának egyik fontos állomása. Concha a Magyar Tudományos Akadémia levelező (1886), rendes (1900), igazgatósági (1914), majd tiszteleti tagja (1931), a köztisztviselők másodelnöke volt (1922–1925).²¹

1100., 1103., 1061. A 3800 oldalas mű 15 505 írásjegy és írásjegykombináció felvételével 250 000 szót és kifejezést (jelentést) tartalmaz. A keleti keresztény egyházjog olasz nyelvű forrásaira: ERDŐ Péter (2014): *Egyházjog*. Budapest, Szent István Társulat. 894., 846–847.

¹⁶ VILE, M. J. C. (1967): *Constitutionalism and the Separation of Powers*. Indianapolis, Liberty Fund. 467.; HARRIGER, Katy J. (2003): *Separation of Powers. Documents and Commentary*. Washington, CQ Press. 410.; CAMPBELL, Thomas (2004): *Separation of Powers in Practice*. Stanford (CA), Stanford University Press. 248.

¹⁷ AUCOC, Léon (1879): *Rapport sur le concours relatif à la séparation des pouvoirs*. Paris, E. Colas. 30.; TROPER, Michel (1980): *La Séparation des pouvoirs et l'histoire constitutionnelle française*. Paris, LGDJ. 250.; PARIENTE, Alain (2006): *La séparation des pouvoirs: Théorie contestée et pratique renouvelée*. Paris, Dalloz. 160.

¹⁸ SEILER, Hansjörg (1994): *Gewaltenteilung. Allgemeine Grundlagen und schweizerische Ausgestaltung*. Bern, Stämpfli Verlag. 210.; STEFFANI, Winfried (1997): *Gewaltenteilung und Parteien im Wandel*. Opladen, VS Verlag für Sozialwissenschaften. 320.; BAUMANN, Robert (2002): *Der Einfluss des Völkerrechts auf die Gewaltenteilung*. Zürich, Schulthess. Elérhető: <http://julianenueudorf.tk/download/uCfPAAAACAAJ-der-einfluss-des-volkerrechts-auf-die-gewaltenteilung> (Letöltés dátuma: 2019. 01. 30.); MÁTHÉ, Gábor (2004): *Die Problematik der Gewaltentrennung*. Budapest, Gondolat. 289.; MÖLLERS, Christoph (2005): *Gewaltengliederung: Legitimation und Dogmatik im nationalen und internationalen Rechtsvergleich*. Tübingen, Mohr Siebeck. 515.

¹⁹ SÁRI János (1995): *A hatalommegosztás történelmi dimenziói és mai értelme, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája*. Budapest, Osiris. 254.; MEZEY Barna szerk. (1998): *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Budapest, Osiris. 353.

²⁰ Tevékenységre lásd az alábbi újabb műveket (és az ott található további szakirodalmat). KOI Gyula (2013): *Concha Győző (1846–1933)*. In KOI Gyula: *Évszázadok megszgyjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája*. Budapest, NKE. 178., 73–106.; KOI Gyula (2014): *A közigazgatástan érett korszaka: Concha Győző*. In KOI Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástan művelésében a kamerálisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Budapest, NKE. 487., 211–223.; KOI Gyula (2015): *Concha Győző (1846–1933)*. In HAMZA Gábor – SIKLÓSI Iván szerk.: *Magyar jogtudósok ötödik kötet. Ungarische Rechtsgelehrte fünfter Band*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 189., 61–80.

²¹ Az MTA hűsz előülője (elnöke) közül két jogtudóst említhetünk meg: Eötvös Józsefet, aki 1866 és 1871 között a tudós társaság harmadik, illetve Moór Gyulát, aki 1945 és 1946 között tizedik elnöke volt. A másodelnök (kezdetben: másodelőülő; 1948-tól: alelnök) tisztségét a jelenkorig hatvanhatan töltötték be, közülük jogtudós az alábbi tíz személy: Eötvös József (1855–1866); Pauler Tivadar (1880–1886); Wlassics Gyula (1898–1901); Kautz Gyula (1904–1907); Plósz Sándor (1913–1916); Concha Győző (1922–1925); Balogh Jenő (1940–1943); Szabó Imre (1970–1976); Harmath Attila (1996–1999); Vékás Lajos (2014–). Az MTA 26 titoknoka (főtit-

Éppen jelen dolgozat írása közben sikerült rálelni eddig a tudományos irodalomban fel nem tárt és nem elemzett, jogi doktorálásakor készült vizsgatézis-nyomatványára.²² Hasonló váratlan eredményt hozott egy elsőre jelentéktelen kiállításának tűnő, de igen értékes tartalmiságú, a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemmel kapcsolatos kismenyomtatvány²³ felfedezése, amely gyarapodást jelentett az általunk újabban összeállított, az eddigi ismeretekhez képest 30 ismeretlen nyomatványt feltáró műhöz képest,²⁴ amely az eddigi Concha bibliográfiákon túlmutatva gazdagította az életművet.

Gazdag életművének egyik jellemzője, hogy a korabeli (némileg eufemisztikus) mondás szerint „az egész MTA a [formális] tanítványa volt”. Azonban abban egyetérthetünk Jakab Andrással, hogy önálló tudományos iskolát nem hozott létre.²⁵ Ehhez hozzá kell tenni azonban, hogy a közigazgatástan későbbi jelentős művelőire (Haendel Vilmos [1874–1955], Krisztics Sándor [1890–1966]) nagyon is hatott Concha fő műve.²⁶ Hozzájuk hasonlóan nem-formális (azaz valódi, Concha szellemiségéhez kapcsolódó, későbbi oktató vagy kutató, illetve egyaránt oktató és kutató) tanítvány volt még Balogh Arthur (1866–1951), valamint Tuka Béla (Vojtech Tuka) (1880–1946) is. Tény az is, hogy számos Concha keze alól kikerült valódi tanítványból lett korabeli tudományművelő ajánlotta műveit a tiszteletre méltó professzornak.²⁷

Concha fő közigazgatási műve a *Politika II. kötet első fele: Közigazgatástan* címet viseli. A másodlagos közigazgatás-tudományi irodalom nem vett tudomást a munka négy, helyenként eltérő szövegű kiadásáról (az 1891-es, az 1893-as, az 1905-ös, illetve az 1884-es

---

kára) közül csupán egy volt jogtudós, Szalay László (1861–1864). A főtitkárhelyettesek (akadémiai titkárok), valamint az MTA Doktori Tanácsa elnökeinek archontológiája teljes körűen nem ismert. Tudomásunk szerint a Doktori Tanács elnökei közül Lőrincz Lajos akadémikus volt jogtudós.

²² CONCHA Győző (1870): *Jog- és államtudományi tételek, melyeket a pesti M.[agyar] Kir.[ályi] Tudom.[ány]egyetemen kiállott szigorlatok után a jogtudori fok elnyerése végett a tekintetes Jogi Kar jóváhagyásával nyilvános vitatkozás alá bocsát –.– 1870. évi július hó 29-én déli 12 órakor.* Buda, Egyetemi Nyomda. 7.

²³ CONCHA Győző – FÖLDES Béla (1904): [Alkotmánypolitikai pályakérdések bírálata] *A Budapesti királyi magyar Tudományegyetem újjáalakításának CXXIV. évfordulója alkalmából 1904. évi május hó 13-án tartott ünnep.* Budapest, Egyetemi Nyomda. 96., 48–53. (A szögletes zárójelben adott fejezetcím saját ötletünk, mivel a jelzett rész önálló megnevezést nem kapott, a hasonló részekről a szerzők neveinek megadása különíti el.)

²⁴ KOI Gyula (2016a): Concha Győző élete és munkái. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 35. sz. 1–20.; Az élete és munkái alcímű (Szinyei József alapművét az elnevezésben megidéző) sorozat újabb eredményekre támaszkodó közjogászai életrajzok és pályaképek mellett az életművekhez kapcsolódó munkásságok hiányos bibliográfiáit próbálja a modern kor eszközeinek felhasználásával a teljesség felé vinni. Egyéb életművek: KOI Gyula (2016b): Egyed István élete és munkái. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 12. sz. 1–12.; KOI Gyula (2017): Lőrincz Lajos élete és munkái. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 4. sz. 1–23.; KOI Gyula (2018): Ereky István élete és munkái. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 11. sz. 1–11.

²⁵ JAKAB András (2015): A közigazgatási jog tudománya és oktatása Magyarországon. In JAKAB András – MENYHÁRD Attila szerk.: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal.* Budapest, HVG-ORAC. 925., 193–217. Lásd különösen a 197. oldalon írtakat.

²⁶ Ezen álláspontunkkal ellentétés nézetre lásd: SZAMEL Lajos (1977): *A magyar közigazgatás-tudomány.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 412., 55–57.

²⁷ Időrendi sorrendben: BALOGH Arthur (1901): *A magyar államjog alaptanai.* Budapest, Franklin. 400.; KAAS Albert (1926): *Az alkotmányfejlődés tényezői.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. (4), 128.; KRISZTICS Sándor (1931): *Politika I. Alapvetés–Társadalomtan–Államtan–Alkotmánytan.* Franklin. 495.; Az első két művet ilyenként említi: JAKAB (2015): *i. m.* 197. 37. lábjegyzet.

valószínűsíthető „őskiadás” szövege egyelőre csak Kolozsvárott hozzáférhető).²⁸ A fő munka szintén tartalmaz a hatalommegosztás szempontjából releváns szöveghelyeket.

Munkássága az államtudomány, a közigazgatástan, a közigazgatási jog, az alkotmánytan, az alkotmányjog, a politikaelmélet és az eszmetörténet művelői számára rendkívül jelentékeny és megkerülhetetlen.

3. A HATALOMMEGOSZTÁS KÉRDÉSE AZ ÁLLAMHATALMAK MEGOSZTÁSÁNAK ELVEI CÍMŰ MUNKÁJÁBAN, ÉS A POLITIKA CÍMŰ MŰ KÜLÖNFÉLE KIADÁSAIBAN FELLEMLHETŐ SZÖVEGVÁLTOZATOKBAN

Sokat töprengtünk az elemzés módszertanát illetően. Végül a szövegegyeség érzékelhetősége miatt *Az államhatalmak megosztásának elvei* című előadást tekintjük alapnak. Ehhez képest a *Politika* 1891-es, hallgatók által lejegyzetelt kiadása nyilván előzmény (önmagában is érdekes a gondolatiság változásait ilyenképpen figyelni), míg a szintén hallgatók által jegyzetelt 1893-as változat az alapvetően vizsgált textushoz képest utólagos. Az 1895/1905-ös „legjobb kiadás” pedig már világosan Concha által lejegyzett, valamint alapjaiban erősen továbbfejlesztett *magnum opus*. (Az alkotmánytani I. kötet 1907-es kiadása ehhez képest csupán [közel] változatlan lenyomatnak minősül [néhány, más témakörben megfogalmazott kiegészítéssel, kisebb stilizálásokkal], az itteni gondolatiságot külön tehát nem vizsgáljuk.)

A hatalommegosztás problémáit a fenti című, Magyar Jogászegylet keretei között prelegált előadás felolvasásáról készült 1892-es nyomtatvány²⁹ tárja elénk. Miként Sári János alappal rámutat, hogy Bibó István (1911–1979) igazságtalanul (és meglátásom szerint

²⁸ CONCHA Győző (1884): *Közigazgatástani előadásai*. Kolozsvár, S. n. 424. Ez a nyomtatvány egyedül a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Könyvtárában található fénymásolatban (véltetően kézirat vagy könyvomas hallgatói előadásjegyzet), beszerezni eddig nem sikerült. A hazai könyvészet és közigazgatási szakirodalom nem ismeri, egyedül a jelzett egyetem Corvina adatbázisában és a Históriaantik Könyvesház honlapján találtunk rá utalást.

CONCHA Győző (1891¹): *Politikai jegyzetek. dr. Concha Győző kolozsvári m. k. tud. egyetemi ny. r. tanár úr előadásai után jegyezve. Kiadták a kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetemi joghallgatók segélyező egylete* által 1891. október hó 27-én és november hó 25-én tartott rendkívüli közgyűlések megbízásából Nyerges Zsigmond e.i. elnök és Harmath Jenő e.i. könyvtárnok, mint a választmány által kiküldött bizottság tagjai. I. rész *Alkotmánytan. II. rész Közigazgatástan*. Kolozsvár, A kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetemi joghallgatók segélyező egylete-Közművelődés Irodalmi és Műnyomdai Rt. 264; 141.

Az általunk ismert másodlagos szakirodalom sehol nem tér ki arra, hogy maga a Közigazgatástan három kiadásban létezik. A második kiadás: CONCHA Győző(1893²): *Politikai jegyzetek Nagys. dr. Concha Győző egyetemi ny. r. tanár úr előadásai nyomán. Jegyezte Semsey Kálmán joghallgató I. rész Alkotmánytan és társadalomtan. Függelék: Társadalomtan. II. rész Közigazgatástan*. Budapest, Politzer. VIII. 374., 65., 163. A közismert kiadás (utalással az első kötet későbbi önálló jelentéktelen módosításokkal bíró) kiadásváriására: CONCHA Győző (1895): *Politika I. Alkotmánytan. II. (első fele) Közigazgatástan*. Budapest, Eggenberger – Grill Károly. [I. köt.] 1907⁴, XII. 619.; [II. köt.] 1905³, VII., 447.

²⁹ CONCHA Győző (1892): *Az államhatalmak megosztásának elvei*. Budapest, Franklin. 48.

kissé leereszkedően – K. Gy.) nevezte Concha hatalommegosztással kapcsolatos elméletét „*kínban fogant elgondolásnak*”.³⁰ Holott sokkalta inkább arról van szó, hogy az 1890 és 1900 közötti, valamint azt ezt követő évtizedben is Concha bátran mert olyasfajta alapkérdéseket friss szemmel, akár megkérdőjelezve, vizsgálni (például a *Politika*³¹ című *magnum opusban* is), amelyeket nem igazán volt szokásos firtatni sem akkor, sem ma. Sári János Conchára vonatkozó, lentebbiekben ismertett meglátásai azért is értékesek, mert a kifejezetten hatalommegosztással foglalkozó hazai tanulmányok inkább a külhoni eszmekörben mozognak,³² vagy honi gyakorlati problémákat világitanak meg.³³

Érdeklődésszámba megy, hogy az értekezés alapjául szolgáló jogászegyleti előadást nem kisebb személyiség, mint a modern magyar büntetőjog vitathatatlan őriása, Csemegi Károly (1826–1899)³⁴ vezette be az 1892. évi ciklus második előadásaként.³⁵ E körben

³⁰ SÁRI (1995): *i. m.* 105.

³¹ Itt a „politika” elnevezésű tantárgy a 18–19. századi, nálunk 1777 és 1829 között tudományos vizsgálat tárgyává tett *scientia politico-cameralis*-t (*Kameral-, Polizei-, und Finanzwissenschaften*-t) jelentette. A *politica* szó 1705-ben Franciaországban Nicolas Delamare által művelten mintegy teljes fegyverzetben pattant ki az atyamester elméjéből (hasonlatosan Zeusz és Pallasz Athéné esetéhez). Ekkoriban a *science de police* kifejezésben a *police* szó nem a rendészetet jelentette, hanem a közigazgatást (szociális–kulturális és gazdasági vetületei már kezdetben erősen jelen voltak, bár valóban a legerősebbnek és legelsőnek induló rendészeti szakigazgatás volt a domináns) akkoriban, amikor az *administration* szó nem volt használatos. Delamare 3 kötetes francia főműve nem talált gall földön követőkre, a germán (*meso*)stratum egyenrangú átvételként (azaz nem *substratum* vagy *superstratum* formájában) tette pezsgő tudománnyá *Polizeiwissenschaft* néven a 18. században, ahol szintén a nyelvből hiányzó *Verwaltung* elődjeként jelentette a közigazgatást. Ennek kései utóda volt (házánkban 1843 és 1948 között művelten) az alkotmánytani és közigazgatástani tartalmú „politika” tantárgy, amely több elemében a mai politikatudományra emlékeztet, de államtudományi alapozású, részben filozófiai gyökerű, helyenként a szociológiát megelőlegező uralkodó eszme volt. Vesd össze a fentiekkel, (amelyek azonban a korábbiakhoz képest néhány új elemmel kiegészültek) egy teljesebb érvkésletet: KOI (2014): *i. m.* 45–52.

³² SÁRI János (1998): A hatalommegosztás eszmerendszer értelmezésének lehetőségei és érvényesülésének történeti irányai. In MEZEY Barna szerk.: *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Budapest, Osiris. 69–76. Lásd még ilyenként, kismonográfia igényű tanulmányban: TAKÁCS Albert (1998): A hatalommegosztás elvének alkotmányelméleti értelmezése. In MEZEY Barna szerk.: *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Budapest, Osiris. 94–152.; Továbbá: CSERVÁK, Csaba (2016): The theory of the distribution of powers and its practical implementation, in particular with regard to the United States. *Journal on European History of Law*, Vol. 7, No. 2. 114–122.

³³ CSERVÁK Csaba (2002): A hatalommegosztás elmélete és gyakorlati megvalósulása. *Jogelméleti Szemle*, 1. sz. 1–6.; CSERVÁK Csaba (2017): Gondolatok a hatalommegosztás tényezőiről az alapjogvédelem nézőpontjából. In CSERVÁK Csaba – HORVÁTH Attila szerk.: *Az adekvát alapjogvédelem*. Budapest, Porta Historica. 60–68.

³⁴ Csemegi Károly életére és munkásságára lásd: SEBESTYÉN István (2006): Csemegi Károly (1826–1899). In HAMZA Gábor – SIKLÓSI Iván szerk.: *Magyar jogtudósok ötödik kötet. Ungarische Rechtsgelehrte dritter Band*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 227., 43–58. NAGY Ferenc (2015): A büntetőjog tudománya. In JAKAB András – MENYHÁRD Attila szerk.: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest, HVG-ORAC. 925., 261–333. Kifejezetten Csemegiről a 286–288. oldalak szólnak.

³⁵ CONCHA (1892): *i. m.* 3. (A kiadvány a Magyar Jogászegyleti Értekezések VIII. kötet [=évfolyam – K. Gy.] 2. füzeteként jelent meg), erre: CONCHA (1892): *i. m.* 1.; Megjegyzendő, hogy a szerző a forrásokat rövidített címmel és a főszövegben közölte, ezekre történő utalás esetén magunk a jelenkori forráshivatkozás szabályaira támaszkodva utalunk.

hangsúlyozza Concha tudományos tevékenységének kiemelkedő voltát, valamint néhány jelentőségteljes megállapítással formulázza a problémát.³⁶

Az első fejezetben az „*A szuverén akarat önálló főmozzanatai. Államhatalmak*” cím alatt egy pszichológiai alapozású államtani levezetést vetít elénk a szerző. A szuverén akaratot több önálló lelki folyamat (funkció) egységének tekinti. Ezek a folyamatok és funkciók bár önállóak, egymást feltételezik („*egymás nélkül nincs értelmük*”) és egyetlen („*csak is egy*”) akarat egységévé valósulnak meg. Az államhatalmat megalapozó önálló (*szuverén*) akaratban három elemét tételezi: a belső elhatározást, a külső cselekvést, valamint a végelhatározást. A belső elhatározás még nem szükségképp külső cselekvés. Ahhoz, hogy a belső elhatározás a külső cselekvés jellegét öltse, szükséges a végelhatározás.³⁷ E hármás fel-

³⁶ „Nagy örömmre szolgál tehát, hogy ezeknek [ti. a közjogi kérdéseknek – K. Gy.] ciklusát a mai napon jeles tanárunk (!) Concha Győző úrnak (!) »Az állami hatalmak megosztásának elveiről« szóló értekezésével szerencsések vagyunk megnyithatni.” „Nem szükség (!) említenem, hogy az államhatalmak elméletének helyes meghatározása, és ebből kifolyólag az államhatalom egyes, organikus tényezői, az egyes állami hatalmak jogkörének és azok egymáshoz való viszonylatának az állam szervezetében való helyes szabályozása: a modern állam – az alkotmányos állam fennállásának, s az ennek az eszméjében rejlő joguralom fenntarthatóságának és funkcionálásának létfeltételét képezi.” Rendkívül érdekes, hogy Csemegi itt a „joguralom” kifejezést használja (amelyet ma a *rule of law*-val azonosítunk) a jogállam (*Rechtsstaat*) helyett. (Nem világos, hogy a jogállam szubsztitúciójával vagy tudatos angolos iránnyal, netán a joguralom és a jogállam szembeállításának hiányával avagy épp azonosításával van-e dolgunk). „*Amde tudhatjuk, hogy már magára a hatalom felhasználóságának elméletére nézve is feltehetőek a nézetek, és a lefolyt évtizedek története mutatja: mily szoros összefüggésbe van e tan helyes formulázása, illetőleg annak egyik vagy másik tételben foglalt tartalom szerinti elfogadása és érvényesítése, az állami intézményeknek a szabadság vezérlő irányzatával összhangzó megvalósításával, vagy pedig a szabadságnak és garanciáinak eltörpítésével, illetve megsemmisítésével.*”

Csemegitől idézettekre lásd: CONCHA(1892): i. m. 3.

³⁷ A „végelhatározás” kifejezés a polgári eljárásjogi stúdiumok polgári perre vonatkozó azon történeti részét idézi fel bennünk, mikor is a szemináriumban a *szubtilis disztinkció* (azaz árnyalt megkülönböztetés) intézményét finom humorral ötvözve említették, hogy a magyar történeti polgári eljárásjog „végítélet” fogalmát ne tévesztük össze a római katolikus teológia által használt végítélet (azaz az utolsó ítélet) konceptusával. A végelhatározás szerintünk Concha fogalomhasználatában nem jelent egyebet, mint a belső elhatározás külső cselekvés formájában manifesztált végző döntést (vagyis az egymással konkuráló legkevesebb két döntési alternatíva közötti lezár, azaz megmásíthatatlan választást), azt az elhatározást tehát, amely az elgondolástól a tettig vezet. A „végítélet” kifejezésre lásd: a Polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvény 387–415. §-ait. A törvénykönyvet a nagynevű Plósz Sándor alkotta meg.; Az 1911. évi Polgári perrendtartás jellemzésére lásd: KENGYEL Miklós (2003): *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris. 66–68.; A római katolikus teológiában a végítélettel az *eszkatológia* tudománya foglalkozik. (Az *eszkatológia* a végső dolgokkal: az üdvösséggel és a túlvilággal foglalkozó tudomány). A végítélet-témáról a klasszikus *theologia dogmatica* szabályai szerint értekezik a hazai egyházi dogmatikatudomány csúcspontján alkotásban: SCHÜTZ Antal (1937): *Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere I.–II.* Budapest, Szent István Társulat. 1098–1103.; A végítélet azonban nem azonos a külön ítélettel: SCHÜTZ (1937): i. m. 1079–1081.; A modernebb (de talán olykor kisebb magyarázó erejű) teológiai felfogásra: NOCKE, Franz Joseph (1997): *Eszkatológia*. In SCHNEIDER, Theodor szerk.: *A dogmatika kézikönyve II.* Budapest, Vigilia. 636., 397–496. Az itt már csupán ítélet (illetve *egyetemes ítélet*) néven szereplő teológiai fogalomra lásd a 482–485. oldalakat.

A „szubtilis” kifejezés polgári anyagi jogi használatára: CSEHI Zoltán (2015): Méltányosság és az új Polgári Törvénykönyv. In KESERÜ Barna Arnold – KŐHIDI Ákos szerk.: *Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére*. Budapest–Győr, Eötvös József Kiadó – Széchenyi Egyetem DFK. 630., 24–44. A méltányosság kérdését a civilizisztika valamennyi részterületén vizsgáló egészen kivételes tanulmány a 25. oldalon a méltányosságot, mint szubtilis eszményt egészen Grosschmid Béniig vezeti vissza, akinek felfogását Lábady Tamás hozta be a jelenkori magánjogi diskurzusba.

osztás – magyarázat nélkül –, már 1891-ben is fellelhető volt Concha munkásságában.³⁸ Az 1893-as magyarázatban már ezen 1892-es tanulmányában írtakat változatlan formában jelentette meg.³⁹ Az 1895/1905-ös verzióban ez a gondolat a fentiekkel közel szövegazonosan szerepel.⁴⁰

Amint a bevezetőben utal rá, az állami alkotmány a szuverén akarat részfunkcióinak és (az állam) főszerveinek viszonya, illetve a szuverén akarat saját beavatkozási tárgyai, és a beavatkozás mértékére vonatkozó határok összessége. Az államhatalmak megosztása – mutat rá Concha – az alkotmány első oldalával (azaz a részfunkciókkal – K. Gy.) foglalkozik. Ez tehát a szuverén akaratban foglalt funkciók kifejtését, valamint ezek egymáshoz való viszonyának fő elveinek kifejtését jelenti, az elvekből levonható kérdések tárgyalása azonban csak a kérdés dogmatörténeti (azaz *A tan története* címet viselő) kifejtése során kerül elő.⁴¹ Concha arra is rámutat, hogy az államhatalmak tárgy-, anyag-, valamint cél szerinti megkülönböztetése nem kapcsolható össze az államhatalmak fenti, formai–lélektani megkülönböztetésével.⁴²

Az elvi magyarázatokat követi az egyes hatalmi ágak fentebb vázolt speciális koordinárendszerben történő helyének kijelölése. De miként határozza meg Concha az államhatalmakat? Nézete szerint az államhatalom a szuverén akarat azon iránya, funkciója, azon (állami) szervek (tevékenysége), amelyek a szuverén akarat létrejöttéhez és megvalósulásához önállóan hozzájárulnak.⁴³

Concha alapvetően törvényalkotói (törvényhozói), államfői, és végrehajtó hatalmat ismer. Ezt felsoroló (*enumeratív*) jelleggel az 1891-es munkában emeli ki csupán.⁴⁴ Az érvelés nagyjából mindenütt hasonló. A törvényhozó hatalom a szuverén akarat belső, elhatározó mozzanatát alkotja.⁴⁵ Az állam egészére alkot szabályokat „önálló joggal”.⁴⁶ A szerző rámutat, hogy a törvényhozó hatalom elnevezés nem egészen fejezi ki a jogintézmény teljességét, mivel vannak bizonyos úgynevezett belső szuverén elhatározások, amelyek nem

³⁸ CONCHA (1891¹): i. m. 145.

³⁹ CONCHA (1893²): i. m. 158–159. A 158. oldal 2. (csillaggokkal jelzett) lábjegyzete az 1892-es tanulmányhoz utasítja a bővebb kifejtés iránt érdeklődőket.

⁴⁰ CONCHA (1895/1905³): i. m. I. 272–273.

⁴¹ CONCHA (1892): i. m. 3.

⁴² CONCHA (1892): i. m. 9. A többi műben a fenti megállapítás így nem szerepel. Az államhatalmak anyagi-és alaki szempontú megkülönböztetését pontosabban csak az alábbi műve részletezi: CONCHA (1893²): i. m. 162–163.

⁴³ CONCHA (1892): i. m. 6. Korábbi formában az államhatalom fogalma csupán azon állami szervet jelentette Conchánál, amely az állam szuverén akaratának létrehozásában vagy megvalósításában önállóan közrehat. CONCHA (1891¹): i. m. 146. A későbbi verzióban: „Az államhatalmak a szuverén akaratnak azon különböző irányai, részfunkciói, amelyek a szuverén akarat létrejöttéhez és megvalósulásához önállóan, azaz a szuverén akaratképződés egyik lényeges folyamatának megteremtése által hozzájárulnak.” Erre: CONCHA (1893²): i. m. 159.; Végső formában: „Államhatalmak alatt a szuverén akaratnak azokat az irányait, funkcióit, illetőleg azokat a szerveit értjük, amelyek a szuverén akarat létrejöttéhez és megvalósulásához önállóan, azaz a szuverén akaratképződés egyik mozzanatának megteremtése által hozzájárulnak.” CONCHA (1895/1905³): i. m. I. 273.

⁴⁴ CONCHA (1891¹): i. m. 146.

⁴⁵ CONCHA (1893²): i. m. 159.; CONCHA (1892): i. m. 6.; CONCHA (1895/1905³): i. m. I. 273.

⁴⁶ CONCHA (1891¹): i. m. 146.

törvények (fejedelmválasztás, költségvetés, hadüzenet, békekötés, államvallás megváltoztatása). Ugyanis ezek „tárgyilag os jogot” (azaz *norma agendi*-t – K. Gy.) nem teremtenek.⁴⁷

Vannak ugyanakkor olyanok, akik csupán két hatalmi ágat ismernek el: a törvényhozó, valamint a végrehajtó hatalmat, és ezt illetik összefoglalóan „kormányhatalom” elnevezéssel. Ilyenkor azonban hiányzik az államélet egy lényeges szerve, amely a funkciókat gyakorolja (ilyen lehet a közigazgatás – K. Gy.), és tovább egyszerűsítve Concha gondolatait, ez a hiány a két „power” a törvényhozó és a végrehajtó hatalom vetélkedését, ellenséges szembenállását hozza magával. Az állam ilyenkor csak „mechanice” él. A végrehajtó hatalom felülkerekedésével azonban önmagát lehetetleníti el, míg a törvényhozó hatalom triumfálása az államot egy olyan kezdetleges állapotba veti vissza, amikor még szervei sincsenek elkülönülve.

Ugyanakkor a háromnál több államhatalmat feltételezőket gyakorlatilag az államhatalom devalválóiként jellemzi, hiszen ha (akár csak) a fontos funkciókat tesszük önálló hatalmakká akkor „hossza-vége nem lesz” az államhatalmoknak – és ami a legfontosabb – soha nem fogjuk megérteni az állam alapszervezetét.⁴⁸ Ilyenként érhető tetten a fegyveres erő önálló hatalmisága.⁴⁹ (Említ igazgató hatalmat, bírói hatalmat és katonai hatalmat is).⁵⁰ Ámbár azt is látnunk kell, hogy az általános fejtegetésekhez képest a szerző a legjobb szövegváltozatban „különös részi” jelleggel és kifejtő módon, a mai politikatudományra emlékeztető irányokat is hordozva vizsgálja a három hatalmi ágat.⁵¹ Ami mai szemmel sajátos a hatalommegosztással kapcsolatos általános nézőpontjai között, az a törvényhozó (bírói) hatalom negálása és a közigazgatás államhatalmi szerepének vizsgálata (erre Sári János is utal).⁵²

A törvényhozói (bírói) hatalom önállósága bár montesquieu-i elv, de ez különösbbe nem hatja meg szerzőnk, aki szerint a bíróságnak nem szabad, hogy akarata legyen, csak ítélete. Az akaratot ugyanis a törvényhozótól, vagy ha a szabályalkotásra a végrehajtó hatalom jogosult, akkor attól eredezteti. Ugyanis a bíróság a szuverén akarathoz nem ad semmit, feladata a szuverén akarathoz megvalósítása. Ha a szuverén akarathoz a bíróság működése pótolná, az könnyen oda vezetne, hogy az egyes (jog)esetek ötletéből adódó törvénykiegészítések válnának jogszabállyá, és ha a szabályalkotás joga a bíróságnak megadatnék,

⁴⁷ CONCHA (1891¹): *i. m.* 147.; CONCHA (1893²): *i. m.* 161–162. (eltérő példakészlettel); CONCHA (1892): *i. m.* 7.; CONCHA (1895/1905³): *i. m.* I. 273–274.

⁴⁸ CONCHA (1891¹): *i. m.* 147–148.

⁴⁹ CONCHA (1893²): *i. m.* 164.

⁵⁰ CONCHA (1892): *i. m.* 10.

⁵¹ Az *állam alkotmánya* című részben kifejtetten (azaz az alkotmánytan részeként!) vizsgálja a törvényhozó hatalmat (CONCHA [1895/1905³]: *i. m.* I. 405–479.); a végrehajtó hatalmat (CONCHA [1895/1905³]: *i. m.* I. 480–520.); valamint az államfői (fejedelmi) hatalmat (CONCHA [1895/1905³]: *i. m.* I. 521–550.). A törvényhozó hatalom körében fejt ki többek között a törvényhozó szerv képviseleti jellegét és működését, valamint a választójogra és a választási eljárásra vonatkozó tételeket (általános választójog, női választójog, kisebbségi képviselet, vagyoni és műveltségi cenzus), illetve a pártok szerepének kérdését. A végrehajtó hatalom körében az általános végrehajtó hatalmat, a bíraskodást, valamint az önkormányzatokat szerepelteti. Az államfői hatalom körében a szervezeti és a funkcionális alapokat ragadja meg.

⁵² SÁRI (1995): *i. m.* 106–107.

ott is hajlamot érezne erre, ahol a szuverén akarata hibátlan.⁵³ (Azaz valójában itt a szerző a *common law* jogrendszerek joglogikáját kritizálja anélkül, hogy ezt közvetlenül kimondaná). A különféle időszakokban a fentebbi alapvetéshez különféle más érvek járulnak. A fenti, 1892-es államhatalom-tanulmányt megelőző 1891-es kiadású *Politika* még inkább aláhúzza, hogy a bíróságnak azért nincsen saját akarata „mert neki csak a törvényt szabad akarnia,” mert a bírói akarat soha az egész államot nem szabályozza, és így szuverén akaratot nem teremt (nyilván alkotmánybíráskodás ekkor még nem létezett, bár az több ponton nyilván nem azonos az ítélőbírói tevékenységgel – K. Gy.). Mivel a bírói hatalom (bármely nevezetes ügyben döntsön is), mindig csak egy esetre nézve alkot szabályt, és éppen emiatt csupán részleges hatalom. A bíróság célja, hogy a végrehajtás meg egyezzen a törvénnyel. A bíróság is a végrehajtó hatalom része ebben a konstellációban, de célja nem a külső siker. A végrehajtó hatalom többi része azonban a külső sikerért is dolgozik, ha nem ezt tenné, annyi lenne csak a hivatása, hogy szó szerint megvalósítsa a törvényt. Ebben a szövegvariánsban Concha a bíróság némileg önálló hatalmi jellegként látja a bírósági gyakorlat általi szokásszerű törvénytől. Ez azonban nem egyszerre, nem a semmiből keletkezik általános szabályként, hanem az egyes esetek ismétlődése során. Elutasítja a municipális hatalmat és az alkotmányozó hatalmat is. (Utóbbinak csak Franciaországban van értelme „*ahol húszévenként felforgatják az államot.*”)⁵⁴

A közigazgatás önálló hatalmi ágként való értelmezése már Joseph Fievéé-nél is megjelent,⁵⁵ nála az igazgatási hatalom (*pouvoir qui administre*) a kormányzó/irányító hatalom (*pouvoir qui gouverne*) mellett tűnt fel. Jacques Berriat-Saint-Prix (1769–1845)⁵⁶ pedig egyenesen negyedik hatalmi ágként feltételezi (és az ő nyomán Eötvös is felveti ezt a lehetőséget). Concha is utal rá, hogy azon az alapon, ahogy a bíróságot önálló hatalmi ággá tették, ugyanúgy lehetne a közigazgatást is.⁵⁷ Más helyütt a Benjamin Constant-féle királyi hatalom-értelmű *pouvoir neutre* mellett említi a közigazgatási hatalmat.⁵⁸ A szuverén akarat szervek és funkciók szerinti merev elválasztása vitte Concha szerint a közigazgatási jogtudomány egyik atyjaként tisztelt Otto Mayert (1846–1924)⁵⁹ téves gondolatok irányába. A francia közigazgatási jogról németül írt munkájában Mayer szerint a bírói

⁵³ CONCHA (1892): i. m. 11.; Hasonló érvekkel: CONCHA (1893²): i. m. 164.

⁵⁴ CONCHA: (1891¹) i. m. 148–149.; A bíróságok Montesquieu hatalomelméletében elfoglalt helyére: CONCHA (1895/1905³): i. m. II. 141–142.

⁵⁵ A korabeli forráshivatkozások eléggé hiányosak voltak (nem volt elfogadott egységes hivatkozási gyakorlat – valójában ma sincs a jogtudományban ilyesmi sem a kontinentális, sem az angolszász jogban, legfeljebb szilárdabb *hivatkozási gyakorlatok* vannak), ez a hiány igaz mai szemmel nagyjából Conchára is. Fievéé művét nem jelzi világos címleirással, a Correspond. rövidítésből kiindulva vélhetően az alábbi műről van szó: FIEVÉÉ, Joseph (1816): *Correspondance politique et administrative commencée au moi de mai 1814 I-V*. Paris, Le Normand.

E körben még utal Schmitthener Fievéé-vel is foglalkozó munkásságára. Ez vélhetően az alábbi munkát jelenti: SCHMITTHENER, Friedrich Jacob (1843): *Zwölf Bücher vom Staate oder Systematische Encyclopädie der Staatswissenschaften I.–III.* S. n. Giessen, Georg Friedrich Meyer's Verlag.

⁵⁶ BERRIAT-SAINT-PRIX, Jacques (1803): *Précis du cours de législation*. Grenoble, Allier.

⁵⁷ CONCHA (1892): i. m. 14.

⁵⁸ CONCHA (1892): i. m. 42.

⁵⁹ MAYER, Otto (1886): *Theorie des französischen Verwaltungsrecht*. Strassburg, Trübner. 727.

hatalom a végrehajtó hatalom közegei fölött nem ítélt, nemcsak a kormányzati tényeket, de a közigazgatási tényeket sem bírálhatja. A hatalmak elválasztását úgy értelmezte a bírói és a végrehajtó hatalom között Mayer, hogy „egyikük sem gyakorolhatja hatáskörét, ha azzal a másik hatásköre lenne érintve.”⁶⁰

Maga Concha sem tagadja, hogy elméletképzését német minta (főképp Lorenz Stein elmélete) alapján koncipiálja.⁶¹ (Bár egyes eszméket mind a németek, mind a franciák esetében bírál. A francia közigazgatási bíráskodás azon tételének bírálatából kiindulva, hogy a közigazgatás és a bíráskodás elválasztása adja az alapot a közigazgatási tények feletti bíráskodáshoz, jut el odáig, hogy az effajta francia államhatalom-elválasztást hamisnak nevezi.)⁶² Csak egyetérteni tudunk Sárival, aki a hatalmak kettős felosztásának németországi elmélete magyar intézményrendszerre történő adaptálását látja Concha államhatalom-elválasztási elméletében⁶³ (ami nyilván egy csekély, ám nem jelentékenység nélkül való szál az ezerágú közjogászai, közigazgatástani és alkotmánytani alapozású, komparatív irányultságú kivételes életmű szövedékében).

Concha ugyan a hatalommegosztás kérdését szokásához híven lélegzetelállító forrásbázison keresztül vizsgálja, jelen tanulmányban magunk csak a német közjogászokkal szembeni kritikáit emeljük ki. (Amennyire hajlamos a másodlagos irodalom eltúlozni Stein vagy Friedrich Hegel (1770–1831) szerepét Concha vonatkozásában, ugyanannyira képes megfelelni mind a német, mind francia, angolszász, olasz és más szerzőkkel szembeni – tudományosan értékes – kritikáiról).⁶⁴ Már Johann Klüber (1762–1837)⁶⁵ rámutat az államhatalmak elválasztásának nehéz és hátrányos voltára. Szerinte a monarchikus német államokban mindenütt az államhatalomnak az államfőben kell egyesülnie. Johann Aretin (1772–1824)⁶⁶ méginkább hangsúlyozza az államhatalmak egységét, mivel ezek elválasztása számtalan nehézséggel és veszéllyel járna. (Lenin és Sztálin alatt a hatalom egységének doktrínája a Szovjetunióban ezekre az elméletekre megy vissza). Az államhatalmak elválasztását tanító német szerzők sem tudták az állam egységét Concha szerint kellően megmagyarázni, ugyanis a nemzetet és a kormányt külön személynek tekintették

⁶⁰ CONCHA (1892): *i. m.* 35.

⁶¹ „A Stein-féle elmélet kiegészítése a miénk, s a magyar közjogi fejleményekre támaszkodik.” CONCHA (1892): *i. m.* 30.

⁶² CONCHA (1895/1905³): *i. m.* II. 127.

⁶³ SÁRI (1995): *i. m.* 107.

⁶⁴ Párhuzamként elég a rövid életű, de rendkívüli tudományos értékkel bíró Jog- és Államtudományi Folyóirat hasábjain, a csupán 25 esztendőes Concha német közjogtudományi könyvbírálataira utalnunk: CONCHA Győző (1871b): Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft [25. ünnepi folyóirat-évfolyam „Jubelband” ismertetése]. *Jog- és Államtudományi Folyóirat*, 1. évf. 1. sz. 181–184.; CONCHA Győző (1871a): Der Rechtsstaat. Eine publicistische Skizze von Dr. O. Bähr. Obelappellationsrath in Cassel [BÄHR, Otto (1864): Der Rechtsstaat: eine publicistische Skizze. Cassel-Göttingen, Wigand. 194.]. *Jog- és Államtudományi Folyóirat*, 1. évf. 2. sz. 373–397.

⁶⁵ KLÜBER, Johann Ludwig (1817): *Öffentliches Recht der deutschen Bundes und der Bundesstaaten*. Frankfurt am Main, Andrea.

⁶⁶ ARETIN, Johann Christoph (1828): *Staatsrecht der konstitutionellen Monarchie I.–II.* S. n. Altenburg, Literatur-Comptoir. (Aretin halála után Karl Rotteck fejezte be a művet.)

(Rotteck). Schmitthenner⁶⁷ próbálta a szuverenitás funkciói és szervei közötti különbségtétellel feloldani a német jogirodalom tanácstalanságát.⁶⁸ Az újabb német teória „valóságos káosz”, amely messze az amúgy „egyoldalú és merev” francia mögött marad. Paul Laband (1838–1918)⁶⁹ szerint például az állam szuverenitása nem a törvény tartalmának megállapításában, hanem szentesítésében nyilatkozott meg. Az államhatalmak elválasztását, megosztását ugyanakkor bukott elméletnek minősítette. A francia eredetű *exekutíva* kifejezéstől annyira irtózott, hogy a végrehajtó hatalom helyett csupán közigazgatást írt.⁷⁰ Concha szerint Georg Jellinek (1851–1911) (is) csak összezavarta az államhatalmak tanát államcél-elméletével. A szuverén akarat funkcióit és orgánumait ugyan kifejti, de nem jut eredményre abban a kérdésben, hogy mit tekintünk ezek közül lényegesnek. A fő államcélokat (Concha szerint Franz Holtzendorf [1829–1889] nyomán) az állam önállóságából, a jog és a művelődés fenntartásának eszményéből vezeti le. Ezek alapján elkülöníti a jogalkotást, a jogalkalmazást, valamint a közigazgatást. Concha rámutat, hogy az állami önfenntartás (diplomáciai és nemzetközi érdekek) hiányzik ebből a képletből, ugyanakkor a jogi funkciókból rögtön van kettő is, és itt pont a cél az, amely nem különbözik.⁷¹

Concha, a maga államtudósi, közjogászai, politikatudósi, és filozófiai gondolkodásában vizsgálta a hatalommegosztás nem is egyszerű kérdését egy adott korszak szellemi horizontján, széles földrajzi bázison alapuló tudományművelők nézeteit figyelembe véve. Concha erősen kritizálja a német jogirodalom tévedéseit, ugyanakkor saját hatalommegosztásos eszmerendszerét Stein elméletének egy modifikált, erősen átalakított, invenciózus, magyar közjogi alapokon nyugvó változatára építi. Gondolatai a mai napig figyelemreméltók, kérdésfelvetései olykor merészek, eredetiek. Elmélete semmiképp sem „kínban fogant”, maga a korszak volt túlzottan átmeneti, így az építő kritikáinkat is csak takarékosan fogalmaztuk meg összetett, színes meglátásaival szemben.

⁶⁷ SCHMITTHENNER, Friedrich Jacob (1845): *Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechtes*. S. n. Giessen, Georg Friedrich Meyer's Verlag.

⁶⁸ CONCHA (1892): *i. m.* 31.

⁶⁹ LABAND, Paul (1876): *Das Staatsrecht des deutschen Reichs I.–III.* Tübingen, Laupp.

⁷⁰ CONCHA (1892): *i. m.* 32–34.

⁷¹ JELLINEK, Georg (1887): *Gesetz und Verordnung. Staatsrechtliche Untersuchungen auf rechtsgeschichtlicher und rechtsvergleichender Grundlage*. Freiburg im Breisgau, Mohr.; CONCHA (1892): *i. m.* 33–34.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ARETIN, Johann Christoph (1828): *Staatsrecht der konstitutionellen Monarchie I.–II.* S. n. Altenburg, Literatur-Comptoir.
2. AUCOC, Léon (1879): *Rapport sur le concours relatif à la séparation des pouvoirs.* Paris, E. Colas.
3. BALOGH Arthur (1901): *A magyar államjog alaptanai.* Budapest, Franklin.
4. BERRIAT-SAINT-PRIX, Jacques (1803): *Précis du cours de législation.* Grenoble, Allier.
5. BLACKSTONE, William (1765): *The Commentaries on Laws of England.* Oxford, Clarendon Press.
6. BAUMANN, Robert (2002): *Der Einfluss des Völkerrechts auf die Gewaltenteilung.* Zürich, Schulthess. (Elektronikus PDF dokumentum)
7. CAMPBELL, Thomas (2004): *Separation of Powers in Practice.* Stanford (CA), Stanford University Press.
8. CONCHA Győző (1870): *Jog- és államtudományi tételek, melyeket a pesti M.[agyar] Kir.[ályi] Tudom.[ány]egyetemen kiállott szigorlatok után a jogtudori fok elnyerése végett a tekintetes Jogi Kar jóváhagyásával nyilvános vitatkozás alá bocsát –.– 1870. évi július hó 29-én déli 12 órakor.* Buda, Egyetemi Nyomda.
9. CONCHA Győző (1871a): *Der Rechtsstaat. Eine publicistische Skizze von Dr. O. Bähr.* Obelappellationsrath in Cassel [BÄHR, Otto (1864): *Der Rechtsstaasche Skizze.* Cassel-Göttingen, Wigand. 194.]. *Jog- és Államtudományi Folyóirat*, 1. évf. 2. sz. 373–397.
10. CONCHA Győző (1871b): *Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft [25. ünnepi folyóirat-évfolyam „Jubelband” ismertetése].* *Jog- és Államtudományi Folyóirat*, 1. évf. 1. sz. 181–184.
11. CONCHA Győző (1884): *Közigazgatástani előadásai.* Kolozsvár, S. n.
12. CONCHA Győző (1891¹): *Politikai jegyzetek. dr. Concha Győző kolozsvári m. k. tud. egyetemi ny. r. tanár úr előadásai után jegyezve. Kiadták a kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetemi joghallgatók segélyező egylete által 1891. október hó 27-én és november hó 25-én tartott rendkívüli közgyűlések megbízásából Nyerges Zsigmond e.i. elnök és Harmath Jenő e.i. könyvtárnok, mint a választmány által kiküldött bizottság tagjai. I. rész Alkotmánytan. II. rész Közigazgatástan.* Kolozsvár, A kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetemi joghallgatók segélyező egylete-Közművelődés Irodalmi és Műnyomdai Rt.
13. CONCHA Győző (1892): *Az államhatalmak megoszlásának elvei.* Budapest, Franklin.
14. CONCHA Győző(1893²): *Politikai jegyzetek Nagys. dr. Concha Győző egyetemi ny. r. tanár úr előadásai nyomán. Jegyezte Semsey Kálmán joghallgató I. rész Alkotmánytan és társadalomtan. Független: Társadalomtan. II. rész Közigazgatástan.* Budapest, Politzer.
15. CONCHA Győző (1895/1905): *Politika I. Alkotmánytan. II. (első fele) Közigazgatástan.* Budapest, Grill Károly.

16. CONCHA Győző – FÖLDES Béla (1904): [Alkotmánypolitikai pályakérdések bírálata] *A Budapesti királyi magyar Tudományegyetem újjáalakításának CXXIV. évfordulója alkalmából 1904. évi május hó 13-án tartott ünnep.* Budapest, Egyetemi Nyomda.
17. CONSTANT, Benjamin (1796): *De la force du gouvernement actuel de la France et de la nécessité de s'y rallier.* Paris, Flammarion.
18. CSERVÁK Csaba (2002): A hatalommegosztás elmélete és gyakorlati megvalósulása. *Jogelméleti Szemle*, 1. sz. 1–6.
19. CSERVÁK, Csaba (2016): The theory of the distribution of powers and its practical implementation, in particular with regard to the United States. *Journal on European History of Law*, Vol. 7, No. 2. 114–122.
20. CSERVÁK Csaba (2017): Gondolatok a hatalommegosztás tényezőiről az alapjogvédelem nézőpontjából. In CSERVÁK Csaba – HORVÁTH Attila szerk.: *Az adekvát alapjogvédelem.* Budapest, Porta Historica. 60–68.
21. CSEHI Zoltán (2015): Méltányosság és az új Polgári Törvénykönyv. In KESERÜ Barna Arnold – KÖHIDI Ákos szerk.: *Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére.* Budapest–Győr, Eötvös József Kiadó–Széchenyi Egyetem DFK. 644., 24–44.
22. ERDŐ Péter (2014): *Egyházjog.* Budapest, Szent István Társulat. 894., 846–847.
23. FIEVÉE, Joseph (1816): *Correspondance politique et administrative commencée au mois de mai 1814 I-V.* Paris, Le Normand.
24. GNEIST, Rudolf (1872): *Der Rechtsstaat.* Berlin, Julius Springer. IV. 275.
25. GNEIST, Rudolf (2018) [1875]: *A jogi állam.* (Varga Zs. András bevezető tanulmányával és Koi Gyula Gneist életrajzával) Budapest, MTA. 275.
26. HARRIGER, Katy J. (2003): *Separation of Powers. Documents and Commentary.* Washington, CQ Press. 410.
27. JAKAB András (2015): A közigazgatási jog tudománya és oktatása Magyarországon. In JAKAB András – MENYHÁRD Attila szerk.: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal.* Budapest, HVG-ORAC. 925., 193–217.
28. JANY János (2016): *Jogi kultúrák Ázsiában. Kultúrtörténet, jogtudomány, mindennapok.* Budapest, Typotex.
29. JELLINEK, Georg (1887): *Gesetz und Verordnung. Staatsrechtliche Untersuchungen auf rechtsgeschichtlicher und rechtsvergleichender Grundlage.* Freiburg im Breisgau, Mohr.
30. KAAS Albert (1926): *Az alkotmányfejlődés tényezői.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
31. KENGYEL Miklós (2003): *Magyar polgári eljárásjog.* Budapest, Osiris. 651.
32. KLÜBER, Johann Ludwig (1817): *Öffentliches Recht der deutschen Bundes und der Bundesstaaten.* Frankfurt am Main, Andreä.
33. KOI Gyula (2013): Concha Győző (1846–1933). In Koi Gyula: *Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája.* Budapest, NKE. 178., 73–106.

34. KOI Gyula (2014): A közigazgatásban érett korszaka: Concha Győző. In KOI Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatásban művelésében a kameralisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Budapest, NKE. 487., 211–223.
35. KOI Gyula (2015): Concha Győző (1846–1933). In HAMZA Gábor – SIKLÓSI Iván szerk.: *Magyar jogtudósok ötödik kötet. Ungarische Rechtsgelehrte fünfter Band*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 189., 61–80.
36. KOI Gyula (2016a): Concha Győző élete és munkái. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 35. sz. 1–20.
37. KOI Gyula (2016b): Egyed István élete és munkái. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 12. sz. 1–12.
38. KOI Gyula (2017): Lőrincz Lajos élete és munkái. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 4. sz. 1–23.
39. KOI Gyula (2018): Ereky István élete és munkái. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 11. sz. 1–11.
40. KRISZTICS Sándor (1931): *Politika I. Alapvetés–Társadalomtan–Államtan–Alkotmánytan*. Franklin. 495.
41. LABAND, Paul (1876): *Das Staatsrecht des deutschen Reichs I.–III.* Tübingen, Laupp.
42. LOCKE, John (1690): *Two Treatises of Government: In the Former, the False Principles, and Foundation of Sir Robert Filmer, and His Followers, Are Detected and Overthrown. The Latter Is an Essay Concerning the True Original, Extent, and End of Civil Government*. London, Awansham Churchill. 132–153.
43. MAYER, Otto (1886): *Theorie des französischen Verwaltungsrecht*. Strassburg, Trübner. 727.
44. MÁTHÉ, Gábor (2004): *Die Problematik der Gewaltentrennung*. Budapest, Gondolat.
45. MEZEY Barna szerk. (1998): *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Budapest, Osiris. 353.
46. MOHL, Robert von (1832): *Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates I.–II.* Tübingen, Laupp.
47. MONTESQUIEU, Charles-Louis Secondat (1748): *De l'esprit des lois I.–II.* Genf, Barillot et Fils.
48. MÖLLERS, Christoph (2005): *Gewaltengliederung: Legitimation und Dogmatik im nationalen und internationalen Rechtsvergleich*. Tübingen, Mohr Siebeck.
49. NAGY Ferenc (2015): A büntetőjog tudománya. In JAKAB András – MENYHÁRD Attila szerk.: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest, HVG-ORAC. 925., 261–333.
50. NOCKE, Franz Joseph (1997): Eszkatológia. In SCHNEIDER, Theodor szerk.: *A dogmatika kézikönyve II.* Budapest, Vigilia. 636., 397–496.
51. OSANIN, Ilja Mihajlovič szerk. (1983–1984): Большой китайско-русский словарь по русской графической системе в 4 томах. Около 250 000 слов и выражений I–IV. (*Bol'soj kitajsko-russkij slovar' po russkoj grafičeskoj sisteme v 4 tomah. Okolo 250 000 slov vyraženij I–IV.*) Moskva, Akademii Nauk SSSR – Glavnaja Redakcija Vostočnoj Literatury.

52. PARIENTE, Alain (2006): *La séparation des pouvoirs: Théorie contestée et pratique renouvelée*. Paris, Dalloz.
53. SÁRI János (1995): *A hatalommegosztás történelmi dimenziói és mai értelme, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája*. Budapest, Osiris.
54. SÁRI János (1998): A hatalommegosztásos eszmerendszer értelmezésének lehetőségei és érvényesülésének történeti irányai. In MEZEY Barna szerk.: *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Budapest, Osiris. 69–76.
55. SCHMITTHENNER, Friedrich Jacob (1843): *Zwölf Bücher vom Staate oder Systematische Encyklopädie der Staatswissenschaften I.–III.* S. n. Giessen, Georg Friedrich Meyer's Verlag.
56. SCHMITTHENNER, Friedrich Jacob (1845): *Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechtes*. S. n. Giessen, Georg Friedrich Meyer's Verlag.
57. SCHÜTZ Antal (1937): *Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere I.–II.* Budapest, Szent István Társulat. 1157., 1098–1103.
58. SEBESTYÉN István (2006): Csemegi Károly (1826–1899). In HAMZA Gábor – SIKLÓSI Iván szerk.: *Magyar jogtudósok ötödik kötet. Ungarische Rechtsgelehrte dritter Band*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 227., 43–58.
59. SEILER, Hansjörg (1994): *Gewaltenteilung. Allgemeine Grundlagen und schweizerische Ausgestaltung*. Bern, Stämpfli Verlag.
60. STALIN, Josif Vissarionovič (1946) [1932]: *Вопросы ленинизма. (Voprosi Leninizma)*. Moskva, Ogiz.
61. STEFFANI, Winfried (1997): *Gewaltenteilung und Parteien im Wandel*. Opladen, VS Verlag für Sozialwissenschaften.
62. STEIN, Lorenz (1869): *Die Verwaltungslehre II. Die Selbstverwaltung und ihr Rechtssystem. Mit Vergleichung der Rechtszustände, der Gesetzgebung und Literatur in England, Frankreich und Deutschland*. Stuttgart, Cotta.
63. SZAMEL Lajos (1977): *A magyar közigazgatás-tudomány*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 412.
64. TAKÁCS Albert (1998): A hatalommegosztás elvének alkotmányelméleti értelmezése. In MEZEY Barna szerk.: *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Budapest, Osiris. 94–152.
65. TROPER, Michel (1980): *La Séparation des pouvoirs et l'histoire constitutionnelle française*. Paris, LGDJ.
66. VATTEL, Emerich de (1758): *Est-il permis en certaines circonstances d'attenter à la vie du chef de l'État? Dialogue*. Paris, Rey et Gravier.
67. VILE, M. J. C. (1967): *Constitutionalism and the Separation of Powers*. Indianapolis, Liberty Fund.

Dr. Koi Gyula, PhD tudományos főmunkatárs a Nemzeti Közszerológati Egyetem Állam-tudományi és Közigazgatási Kar, Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Intézetnél, tudományos munkatárs a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetében. Okleveles igazgatásszervező, állam- és jogtudományi doktor, kínai szakos vendéghallgató az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, 2014 óta az állam- és jogtudományok PhD-doktora (summa cum laude). PhD-doktori tudományos fokozatát közigazgatás-tudományi és összehasonlító közigazgatás-elméleti tárgyú doktori dolgozattal szerezte. Kutatási- és szakterületei a közigazgatás-elmélet (magyar és külföldi közigazgatási jog és közigazgatástan, a Magyary-iskola, Magyary Zoltán életművének feldolgozása és összes munkáinak szövegkritikai kiadása) és az összehasonlító közigazgatási jog (kínai közigazgatási- és alkotmányjog; orosz közigazgatási- és alkotmányjog; kínai-orosz kapcsolatok).